

Doležal A.

Eutanazie a rozhodnutí na konci života: právní aspekty

Recenze publikace

Ondřej Lehký

Abstract: The aim of this review is to summarize main aspects of the book Euthanasia and Decision at the End of Life: Legal aspects.

Key words: euthanasia – legal aspects

Abstrakt: Tento příspěvek je recenzí publikace Eutanazie a rozhodnutí na konci života: právní aspekty, která vyšla v roce 2017.

Klíčová slova: eutanazie – právní aspekty

Doležal A. Eutanazie a rozhodnutí na konci života: právní aspekty. Praha: Academia, 2017, 284 s.

Asi jen málokteré z témat, jež se v současné době těší zvýšené míře pozornosti, vyvolává tak silné kontroverze jako eutanazie. Idea *práva na milosrdnou či vysvobuzující smrt*, již trpící jedinec přijímá z rukou druhé osoby, má své více či méně radikální odpůrce i přesvědčené stoupence. Vedle toho jistě existuje i nemalý počet těch, kteří si s touto věcí nedovedou dost dobře poradit, neboť celou problematiku eutanazie považují za příliš složitou a morální dilemata, která vyvolává, za obtížně řešitelná. Veřejnost, odborná i laická, je tedy v této záležitosti názorově rozštěpená či alespoň ostře diferencovaná a nezdá se, že by se v dohledné době mohl tento stav nějak zásadně změnit. Proč existují tak rozdílné pohledy na etickou přípustnost eutanazie, není těžké pochopit.

Protože eutanazie představuje zásadní etický problém, spadá svou podstatou primárně pod doménu filosofie. Mluvíme-li zde o filosofii, nemáme tím na mysli náročnou, nezasvěceným jedincům sotva přístupnou disciplínu, pěstovanou výhradně experty na univerzitních katedrách, filosofii můžeme chápat ve smyslu mnohem širším a původnějším: jakožto elementární postoj člověka k celku skutečnosti a povaze a smyslu vlastního bytí. Každý lidský jedinec způsobilý k myšlení vyznává alespoň implicitně nějakou filosofii. A právě filosofie, kterou zastává, by měla rozhodujícím způsobem formovat jeho postoj k eutanazii. Je přijetí od bolesti či trvalých pocitů zmaru osvobuzující smrti z rukou lékaře či vlastní sebeusmrcení za jeho asistence slučitelné s hodnotou a důstojností lidské osoby? Zcela jinak zde bude uvažovat přesvědčený materialista a jinak věřící křesťan. Ve hře je tedy otázka po tom, kým je primárně člověk, jak má jednat a jaký zájem má především sledovat.

S trochou zjednodušení lze celý problém převést na určitou základní dichotomii. Odpůrci eutanazie budou především poukazovat na posvátnost lidského života, jenž představuje první a nejzákladnější dobro. Praxe eutanazie pak legitimizuje svévolné zničení tohoto dobra, což lze bez nadsázky považovat za vraždu, zabití či jiný odsouzeníhodný skutek. Pro křesťana má pak hluboký význam i samotný fakt utrpení, které je-li dobrovolně přijímáno jako oběť, může člověka vnitřně očisťovat, zdokonalovat jeho charakter a činit jej tak více způsobilým přijmout novou skutečnost, s níž se setká v okamžiku smrti. Naproti tomu zastánci eutanazie budou argumentovat nezadatelným právem na autonomní rozhodování o vlastním životě, jež každému lidskému jedinci přirozeně a samozřejmě náleží. Pakliže lidský jedinec vnímá svůj život jako nesnesitelný či bezcenný, je plně v jeho kompetenci rozhodnout o jeho případném ukončení.

Který z obou přístupů je správný? O tom nelze rozhodnout jen na základě subjektivního mínění, pocitů či dojmů. Problém eutanazie je vsutku primárně filosofický (pro věřícího člověka pak zároveň teologický) a jeho případné řešení se neobejde bez náročných teoretických reflexí, ačkoliv jistě nelze podceňovat ani hlas elementární hlubinné intuice (nikoliv pouhého pocitu či dojmu), který se v lidském vědomí ozývá.

Kniha *Adama Doležala Eutanazie a rozhodnutí na konci života: právní aspekty*¹ reflektuje problém eutanazie z hlediska práva. Záměrem autora není posuzovat morální přípustnost či nepřípustnost eutanazie ani vyjadřovat své osobní názorové preference. Autor chce především představit pokud možno neustrannou analýzu legislativního řešení problematiky spojené s eutanazií v zemích, kde se eutanazie (či asistovaná sebevražda) stala součástí právního řádu, včetně vážných obtíží a kontroverzí, které legalizace eutanazie vyvolává.

Autor si je dobře vědom toho, že jakýmkoliv právním úvahám na zmíněné téma by měly předcházet důkladné etické reflexe, neboť právo představuje pouhou odpověď na převládající etické povědomí společnosti. Jak však konstatuje v úvodu své knihy, jeho monografie má být jen první částí širší knižní řady, jež se bude daným tématem zabývat z různých hledisek, tedy i z hlediska etického.

V úvodu první části své práce autor pojednává o problémech spojených s nejasností terminologie, běžně užívané při diskusích o eutanazii. Právě tato nejasnost bývá často příčinou mnohých nedorozumění, neboť účastníci zmíněných diskusí mnohdy chápou určitý termín odlišným způsobem, někteří z nich mu pak přímo upírají nějaký konkrétní obsah. Problémy s terminologií se pak logicky promítají i do právní oblasti (např. v Nizozemsku je za eutanazii považovaná pouze *aktivně vyžádaná eutanazie*, Německo vůbec odmítá termín *eutanazie* užívat). Autor předkládá výčet základních termínů, jež jsou pro jakýkoli smysluplný diskurz o eutanazii v dnešních podmínkách nepostradatelné.² Dlužno říci, že způsob definování těchto pojmů je velmi precizní.

Následuje obsáhlejší a důkladná analýza dalších termínů, jejichž vyjasnění a pochopení je pro etické i právní posouzení eutanazie nezbytné. Dané termíny označují skutečnosti, jež celý proces eutanazie, alespoň v některém z jejích módů, spoluutváří nebo do něho nějakým významným způsobem vstupují.³ Po přečtení tohoto oddílu si čtenář uvědomí, jak obtížná mohou být posuzování konkrétních činů jednotlivých lékařů, kteří se nějakým způsobem podílejí na usmrcení svých pacientů. Za zvláště významné lze považovat problémy vyvstávající při řešení otázek, které vyvolává hodnocení tzv. intence či akceptování platnosti principu dvojího účinku.

Jeden z nejčastějších a zároveň nejúdernějších argumentů proti eutanazii, který její odpůrci uvádějí, představuje poukaz na tragickou praxi eutanazie v nacistickém Německu. Zde byly desítky tisíce nevinných lidí z příkazu státu usmrceny, neboť jejich životy byly shledány nehodnými žití. *A. Doležal* se snaží doložit, že srovnávání nacistické praxe se současnou praxí eutanazie v zemích, kde došlo k její legalizaci, je neopodstatněné. Ve prospěch své teze uvádí pět argumentů.

1) V nacistickém Německu se zdůvodnění legitimacy praxe eutanazie opíralo o tzv. teorii „života nehodného žití“. O hodnotě svého života přitom nerozhoduje jeho vlastník či osoby nemocnému či postiženému jedinci blízké, „skutečnost života zbaveného hodnoty“ je objektivním faktem, který je

¹ DOLEŽAL, A. *Eutanazie a rozhodnutí na konci života: právní aspekty*. Praha: Academia, 2017.

² Eutanazie, eutanazie aktivní, eutanazie pasivní, eutanazie vyžádaná, eutanazie nevyžádaná, eutanazie nedobrovolná, asistované sebe usmrcení, lékařsky asistované sebeusmrcení, eutanazie nepřímá, upuštění od život udržující léčby, nezahájení život udržující léčby. Ibidem, s. 24–25.

³ Jedná se o intenci a zavinění, princip dvojího účinku, kauzalitu, komisivní a omisivní akty a koncept medicínsky marného postupu v právu. Ibidem, s. 26–47.

třeba přijmout jako takřka přírodní danost. Naproti tomu současná koncepce eutanazie vychází z principu autonomie vůle pacienta. Jen on má právo posuzovat hodnotu vlastního života a případně dospět k závěru, že tento život svou cenu vsutku pozbyl. 2) V nacistickém Německu byla hodnota života měřena zájmy společnosti. Za nehodný byl označen takový život, jenž nikterak nepřispíval k blahu celku. Z důvodu své společenské neprospěšnosti pak mohl být odstraněn. V současnosti jsou však za hlavní hodnotu považovány zájmy jednotlivce, které přesahují zájmy státu. 3) Praxe eutanazie byla v nacistickém Německu tajena, nikdy nedošlo k jejímu uzákonění. Obavy z negativní reakce veřejnosti vedly k tomu, že se celý proces usmrcování pacientů odehrával mimo rámec práva a byl tedy ve své podstatě nelegální. Něco takového je v dnešní době jen stěží představitelné. Státy, které uvažují o možné beztrestnosti eutanazie (či tuto beztrestnost již zakotvily ve svých právních řádech), tak činí na základě veřejné diskuse. 4) V nacistickém Německu došlo k totálnímu selhání právního systému. Právní normy zde byly obcházeny poukazem na platnost „vyššího principu“. Lidská práva byla v principu popírána a zneužívána politickou mocí. To je opět jen stěží představitelné v dnešní době, kdy se idea lidských práv, jejich *posvátnosti*, nezpochybnitelnosti, nezcizitelnosti, stala v zásadě vůdčí ideou společností současného Západu. 5) Na rozdíl od nacistické praxe je eutanazie v současnosti prováděna bezbolestným způsobem.

Další kapitola je věnována Nizozemsku. Nizozemsko je první zemí, kde došlo k legalizaci eutanazie. Je rovněž zemí, jež se v této věci stala či se může stát inspirací pro další země. Že se právě Nizozemsko stalo prvním státem, který legalizoval *právo na milosrdnou smrt*, není náhodné. K porozumění tomuto faktu je třeba určité znalosti nizozemské historie. Nizozemsko je zemí, pro niž je již od sedmnáctého století charakteristická vysoká míra tolerance k rozmanitým názorovým proudům a kde je patrné rostoucí úsilí hledat při řešení sporných otázek celospolečenský konsenzus. V Nizozemsku se tak nezvykle intenzivním způsobem rozvíjí to, co je v současnosti považováno za nejvýznamnější fenomén fungujících demokratických společností: permanentní veřejná diskuse. Dříve konzervativní a křesťansky zaměřená nizozemská společnost zprvu neměla o praxi eutanazie zájem. Idea dobré smrti totiž kolidovala s přesvědčením o posvátnosti lidského života coby jednoho z hlavních fundamentů přirozeného (či Bohem ustanoveného) mravního zákona. V průběhu šedesátých let dvacátého století však dochází ke změně paradigmatu. Nepřekročitelná hodnota lidského života ustupuje ideji autonomie lidského jedince, který se tak mimo jiné stává výhradním vlastníkem sebe sama. Právo na ukončení vlastního života získává status něčeho samozřejmého a přirozeného. V duchu výše zmíněné proměny smýšlení pak většina nizozemské společnosti přehodnocuje svůj pohled na eutanazii. Rozhodující zde již není uchovat svůj život, a to i za cenu velkých obtíží a bolesti, rozhodujícím se nyní stává právo netrpět. Chápu-li svůj život jako nesnesitelný, neboť utrpení, které zakouším, je příliš velké, pak mám dozajista právo tento život ukončit, přičemž společnost by měla mou vůli plně respektovat.

Autor popisuje dlouhý proces, kterým prošla nizozemská judikatura v druhé půli dvacátého století a který nakonec vedl k ustanovení zákona o beztrestnosti eutanazie. Uvádí četné případy, kdy jednotliví lékaři (tehdy ještě nelegálně) ukončili životy svých pacientů, přičemž postoj soudů a prokuratury k těmto případům měl zásadní vliv na upevňování pozitivního vztahu nizozemské společnosti k praxi asistované smrti. Lze konstatovat, že se v Nizozemsku eutanazie po léta reálně

prováděla, a to se souhlasem převažující části odborné i laické veřejnosti. Přijatý zákon pak jen v zásadě stvrdil a legalizoval zaběhnutou praxi.

Jak hodnotit důsledky, jež přineslo přijetí tohoto zákona? Autor důkladně rozebírá stanoviska jeho zastánců i odpůrců. Stoupenci zákona zastávají názor, že legalizace eutanazie se plně osvědčila a žádná zvláštní rizika nepřináší. Naopak, lékaři nyní mohou beztrestně a podle jasně stanovených kritérií provádět činnost, která byla v Nizozemsku realizována (v rozporu se zákonem) již mnoho let. Další jasné pozitivum představuje fakt, že kontrola lékařských praktik ze strany státu je v Nizozemsku v současné době mnohem vyšší, než tomu bylo dříve a než je tomu v ostatních zemích, kde je eutanazie rovněž, byť nelegálně, praktikována. Stoupenci beztrestnosti eutanazie rovněž odmítají tzv. *argument kluzkého svahu* jako neodůvodněný. Žádný zvýšený zájem o provádění eutanazie ze strany veřejnosti není patrný, stejně jako není patrná snaha daný zákon pozměnit a legalizovat tak i další módy *milosrdného zbavování života*, například eutanazii nevyžádanou.

Odpůrci zákona naopak tvrdí, že legalizace zákona má zjevně negativní dopady. Kromě zjevně odlidšťujících aspektů legalizace eutanazie (je narušen vztah mezi lékařem a pacientem, lékař se stává pouhým nástrojem k uskutečnění pacientovy autonomní vůle) se nizozemská společnost vskutku ocitá na kluzkém vztahu. Jako hlavní problém je zde nutno uvést nezvratně rostoucí tendenci k tolerování praxe tzv. nevyžádané eutanazie. To má své jasné důvody. Pakliže lékař vychází vstříc požadavku pacienta, způsobilého vyjádřit svou autonomní vůli, proč by neměl mít možnost ukončit života nehodnou existenci člověka, jenž tuto vůli postrádá (jedince v perzistentně vegetativním stavu, postiženého novorozence)? Jistě, takový jedinec nemůže vyjádřit své chtění, má však kvůli tomu trpět a být zbaven práva žít život bez ceny? Není takový přístup diskriminační?

V dalších kapitolách autor podrobně pojednává o situaci v Belgii a Švýcarsku. V Belgii byl zákon o beztrestnosti aktivní vyžádané eutanazie přijat jen několik měsíců po jeho přijetí v Nizozemsku. V roce 2010 byl novelizován. Za zmínku stojí fakt, že v belgickém zákoně (na rozdíl od nizozemského) je výslovně uvedeno, že oprávněným důvodem k žádosti o provedení eutanazie ze strany pacienta může být nesnesitelné psychické utrpení, které tento pacient zakouší. Tato skutečnost se stává předmětem mnoha sporů, neboť fakt psychického utrpení, jeho síla a intenzita, jsou mnohem obtížněji objektivně hodnotitelné, než je tomu v případě utrpení tělesného. V Belgii také proběhlo několik výkonů eutanazie na lidech, kteří se cítili být paralyzováni či zklamáni svým životem, které je možno považovat za vysoce kontroverzní. Za kontroverzní lze jistě považovat i zmíněnou novelu zákona z roku 2010, která umožňuje provádět eutanazii u nezletilých.

Ve Švýcarsku je sice eutanazie nelegální, zákonem dovolená je však asistovaná sebevražda. Příčiny této zvláštnosti je třeba hledat ve specifčnosti vývoje švýcarského právního řádu. Ve Švýcarsku není možné pacienta, žádajícího o milosrdnou smrt, aktivně zbavit života, je však možné mu dodat smrtící drogu, kterou si poté aplikuje sám. I zde se ovšem vzrušeně diskutuje o možné legalizaci aktivní vyžádané eutanazie. Zastánci této legalizace poukazují na výraznou podobnost obou postupů (eutanazie, asistovaná sebevražda) v medicínské praxi. Jejich konzervativní odpůrci naopak požadují zpřísnění podmínek beztrestnosti při výkonu asistované sebevraždy a zároveň varují před tzv. turistikou za smrtí (ve Švýcarsku se právo na asistovanou sebevraždu vztahuje i na cizince).

V předposlední kapitole autor podrobně analyzuje přístup k eutanazii v České republice. Situace v ČR se zdá být dost složitá a nepovažujeme za vhodné se zde o ní více rozepisovat.

V závěru své knihy se autor zabývá otázkou empirického kluzkého svahu. Odpůrci eutanazie často zdůrazňují, že legalizace asistované smrti bude mít dalekosáhlé negativní důsledky. Vedle zpochybnění elementární úcty k životu a deformovaného vnímání hlavního smyslu lékařského povolání s sebou beztrestnost milosrdného zabíjení na vlastní žádost přinese i zesílené tendence k přijímání dalších legislativních úprav, které umožní i jiné způsoby pomoci při odcházení ze světa. A. Doležal dospívá k závěru, že tyto obavy jsou zatím spíše neodůvodněné. Vychází přitom z různých empirických výzkumů, které jak upozorňuje, je ovšem třeba brát s rezervou, neboť samotné provádění takových výzkumů je velmi problematické. Nicméně jistý přehled z nich získat můžeme. Výzkumy ukazují, že ve státech, kde je eutanazie beztrestná, je ve větší míře nasloucháno pacientovi a jeho rodině. Vedle toho zde existuje i vyšší míra kontroly nad jednáním lékařů. Zmíněná předpověď o snaze prosazovat zákony ve prospěch dalších způsobů realizace milosrdné smrti se zde rovněž nepotvrzuje. Celou věc je nicméně třeba posuzovat velmi opatrně. Jednak se na zmíněné průzkumy nelze úplně spoléhat a dále není jasné, jakým směrem se budou mínění západních společností dále posouvat.

Monografii A. Doležala považuji za velmi zdařilou a podnětnou. Jistě se jedná o zásadní a průlomový text, neboť dané téma v českém prostředí zatím nikdo jiný srovnatelným způsobem nezpracoval. Velkou předností knihy je vysoká odbornost a důkladnost zpracování. Přesto je kniha přístupná i laickým čtenářem, kteří se o problematiku eutanazie zajímají. Ocenit je třeba i autorovu nestrannost a snahu o co nejobjektivnější analýzu celého problému.